Universiteit
Leiden
The Netherlands

'Zonder eigen gewinne en glorie' : Mr. Iman Wilhelm Falck (1736-1785), gouverneur en directeur van Ceylon en Onderhorigheden

Dulm, F. van der

Citation
Dulm, F. van der. (2012, February 9). '*Zonder eigen gewinne en glorie*' *: Mr. Iman Wilhelm Falck (1736-1785), gouverneur en directeur van Ceylon en Onderhorigheden*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/18470

Version:	Not Applicable (or Unknown)
License:	Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/18470

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

1 Een Oost-Friese landjonker in Utrecht

1.1 De familie Falck in Oost-Friesland

In 1911 publiceerde Jhr. Edzard K.G. Falck[1] een uitvoerig artikel over zijn voorvaderen in de *Genealogische en Heraldische Bladen*. Het artikel was gebaseerd op onderzoek van allerlei genealogische documenten die in zijn bezit waren gekomen. Deze bevinden zich thans in een van de drie Collecties Falck in het Nationaal Archief.[2] Voor zijn artikel had hij ook gebruik gemaakt van andere genealogische bronnen en publicaties in Nederland. Op beperkte schaal onderzocht hij archieven in Oost-Friesland en bestuurdeerde hij de bestaande Duitse literatuur. Zijn onderzoek is als vertrekpunt genomen bij deze schets over de achtergrond van de familie Fal(c)k of Valck(e). De publicatie is nader onderzocht, aangevuld met recente publicaties[3] en onderzoek in het Stadtarchiv Emden en het Niedersächischses Landesarchiv in Aurich.[4]

Als stamvader geldt Edzard Valcke[5] die omstreeks 1412 in Oost-Friesland leefde. Het is niet bekend of hij tot een Oost-Fries geslacht van grootgrondbezitters behoorde of dat hij tot de stand van de eigengeërfden moet worden gerekend. In het voornoemde artikel stelt Edzard Falck dat de familie misschien oorspronkelijk uit Munster afkomstig was.[6] Zijn zoon Haye werd eigenaar van landgoederen Heerden te Marienwehr, Hadshusen ten noordoosten van Emden en Ayenwolde, Nedermoer en Jersum ten oosten daarvan. Zoon Gayke bezat het landgoed Uphusen dat eveneens ten oosten van Emden lag. Edzard Falck vermoedde dat zijn naamgenoot deze gebieden reeds in zijn bezit had. Hij kan dat niet bewijzen. De oudste zoon, Dirk, was proost van Leer en raad van graaf Edzard I van Oost-Friesland. Alle zonen werden geadeld. Het is niet duidelijk wie hen had verheven. De familie steeg in het begin van de zestiende eeuw verder op de maatschappelijke ladder door huwelijken met leden uit invloedrijke (Oost-) Friese geslachten.[7]

1 Falck, 'Genealogie', 81-24; hierbij steunend op onderzoek door Dr. A.L. Ritter in Oost-Friesland omstreeks 1905.

2 Falck 1 (NA, Collectie Falck; 2.21.006.48) Falck 2 (NA, 1.11.01.01 Aanwinsten Eerste Afdeling inv. nr. 838, Johan Warnar Falck), Falck 3 (NA, 2.21.006.48 inv. nr. 35, brieven van Iman Willem Falck en Otto Willem Falck; inv. nrs. 136-140, losse stukken, deze zijn oorspronkelijk afkomstig van Jhr. Edzard Falck en nog niet geheel geïnventariseerd).

3 Feenstra, *Spinnen.*

4 Op grond van onderzoek in het Stadtarchiv Emden en het Niedersächsisches- Staatsarchiv Aurich werden vele punten herzien, verbeterd en aangevuld.

5 De naam Falck werd in de vijftiende eeuw en begin van de zestiende als Valck(e) geschreven.

6 Falck, 'Genealogie', 82, Edzard zou een broer of neef kunnen zijn geweest van Bernardus Valck, domdeken van Munster. Het bisdom Munster strekte zich uit tot Oost-Friesland en Oldenburg. Nader onderzoek leverde niets op.

7 Wiarda, Meckena, Tammenga en Von der Marck, allen behorende tot geslachten van Hoofdelingen.

Kaart 1 Oost-Friesland en Oldenburg omstreeks 1720 (Armand Haye, Amsterdam).

Edzard Hayes Valcke thoe Hadshusen zoon van Haye werd stalmeester van de Duitse keizer. Hans, zoon van Gayke, steunde in 1514 en 1515 de rijksstadhouder George, hertog van Saksen, tegen opstandige edelen in Friesland en in de Groninger Ommelanden. Hij werd in 1535 burgemeester van Emden.

Als blijk van waardering gaf Keizer Karel V aan Edzard Hayes en zijn broers een heraldisch wapen en verzekerde hij hun adellijke rechten.[8] De familie zou de komende generaties een belangrijke rol spelen in de roerige zestiende en zeventiende eeuw in Oost-Friesland. Een van deze Valcken, Ocke Valcke thoe Marienwehr,[9] heer van Larrelt, militair en grootgrondbezitter was een rechtstreekse voorvader van de Falcken die zich in de Republiek zouden gaan vestigen. Ocke schreef zijn naam nog als Valcke; zijn kinderen afwisselend Valcke of Falcke.

Diens zoon Tammo[10] was aanvankelijk majoor in dienst van de Oost-Friese Staten en vervolgens overste-luitenant[11] in een van drie Deense regimenten van de Graf von Wedel,[12] Gouverneur-Generaal van de graafschappen Oldenburg en Delmenhorst namens koning

8 NA, Collectie Falck 3: Adelsdiploma's. Bij keizerlijk diploma van Brussel, 20 september 1521 werd hun adeldom bevestigd; Keizerin Maria Theresia van Oostenrijk bekrachtigde deze adeldom bij besluit van 1 mei 1777 aan Carel Gustaaf, heer van Sandbergen (Bijlage III) en zijn broers (Idem); bij K.B. van 8 juli 1816 nr. 58 werd Otto Willem Philippus (Bijlage III) erkend te behoren tot de Nederlandse adel (*Nederlands Adelsboek*, 73 (1982) 242).

9 Ocko Valcke (?-Larrelt, 1662), huwde (2) Theodora von Brunckhorst; kapitein van 'de Emder Garnison' 1649-1662 (Stadtarchiv Emden, I Registratur, 1138 Schuldverschreibung, Februar 1668).

10 Tammo F(V)alck (Marienwehr, 1621-Delmenhorst, 1697). 1660 kapitein (NSA, Dep 1, nr. 782, Besoldunglisten 1660); 1790 (?) Vestingcommandant Delmenhorst (SE, Registratur 1 Nr. 528 b, Verhandlungen der Stadt Emden mit dem dänischen Kommandanten in Oldenburg, Nov. 1691-Juli 1692; ? aan Tammo Falck, 12 september 1692; met betrekking tot uitstaande pachtinzamenling uit de landgoederen van de Grote Kerk van Emden in het graafschap Oldenburg.

11 Overste-luitenant=obrist-luitnant=luitenant-kolonel.

12 Gustav Wilhelm Graf von Wedel (1641-1717), Marechal du Camp General; Gouverneur-Generaal van de graafschappen Oldenburg en Delmenhorst voor de koning van Denemarken 5 juli 1692 (Stadtarchiv Emden; burgemeester van Emden aan graaf von Wedel, 20 september 1692).

Afb. 2 Lutherse Kerk te Laurelt, Oost-Friesland; hier ligt de overgrootvader van Iman Willem Falck begraven naast andere familieleden. In de kerk bevinden zich enkele wapenborden van de familie Valcke (foto auteur, mei 2011).

Frederik IV van Denemarken. In zijn nadagen had Tammo een dubbelfunctie; hij was vestingcommandant van Delmenhorst in het nabij gelegen graafschap Oldenburg en dijkmeester van de Neder-Eem in de buurt van zijn landgoed Larrelt. Zijn enige volwassen geworden zoon Otto Wilhelm[13] was de grootvader van Iman Willem. De latere generaties Falck huwden evenals hun voorvaderen met telgen uit aanzienlijke geslachten uit zowel Oost-Friesland, Groningen als Overijssel. Hoewel meerdere Falcken buiten Oost-Friesland dienden, kwamen zij na voltooiing van hun militaire loopbaan altijd weer terug naar hun landgoederen in hun geboortestreek. Dit gold ook voor Otto Wilhelm, die zich met zijn gezin in 1713 op het familielandgoed bij Larrelt[14] vestigde. Deze was in zijn jonge jaren, evenals zijn vader, tot een Deens regiment toegetreden. In 1709 was hij opgeklommen tot 'Premier Major' van het 2e Jyske Ryterregiments,[15] dat meestal werd aangeduid als het regiment dragonders van de hertog van Württemberg-Oels. In de Spaanse Successieoorlog, 1701-1714, was dit een van de subsidieregimenten in het Staatse Leger.[16] Het regiment werd betaald

13 Bijlage III.

14 Falck, 'Genealogie', 114; '... de welke bestonden uit 3 plaatsen (pl.m. 150 grasen land beslaande), op eene van welk hij in 1713 een nieuw huis bouwde en een grooten hof aanlegde in 't midden van welk hij een lusthuis zette' (citaat zonder bronvermelding). In de kerk van Larrelt bevinden zich nog enige wapenborden van de familie Falck.

15 *Dansk Biografisk Lexikon*, 563.

16 In de Duitse literatuur wordt ook het woord *Unterstüt regiment* gebruikt.

door de Republiek en Groot-Brittannië.[17] Van oudsher waren Staatse troepen in Emden en Deense troepen in het overige deel van Oost-Friesland gelegerd.[18] Dit had niet alleen te maken met de onderlinge samenwerking die dateerde uit de 30-jarige oorlog tussen de protestantse vorsten in Noord Europa, maar eveneens met de persoonlijke positie van de koningen van Denemarken. Zij waren erfelijke graven van Oldenburg en Delmenhorst.[19]

Met zijn regiment vocht Otto Wilhelm mee in een groot aantal veldslagen van de Spaanse Successieoorlog Hochstädt en Blenheim 1704, Ramillies 1706, Oudenaarde 1708 en Malplaquet 1709. Voor de slag bij Malplaquet op 24 maart 1709 was hij in het huwelijk getreden met Constantia Margaretha Meinertzhagen, afkomstig uit een vooraanstaand regentengeslacht[20] van bankiers die sedert de zestiende eeuw vooral woonachtig waren in Keulen en de Rijnprovincie. Deze Meinertzhagens waren geparenteerd aan verschillende patricische families aldaar en trouwden met vooraanstaande leden van de elite in de Republiek in de loop van de achttiende eeuw waaronder Van Royen[21] in Utrecht, Gildemeester in Amsterdam[22] en Gaubius in Leiden.[23]

Verscheidene naaste familieleden van Constantia waren enige tijd als resident verbonden aan het Stadhouderlijk Hof te Den Haag. Twee achterneefjes Abraham[24] en Isaak,[25] die beiden in Leiden hadden gestudeerd, waren resident van de markgraaf van Brandenburg en

17 Het Staatse Leger maakte tot het einde van de Spaanse Successieoorlog gebruik van subsidietroepen; de hier genoemde Denen van het regiment Württemburg-Oels waren in 'Nederl.-Eng.dienst'. Wijn, *Staatsche Leger*, 748.

18 Feenstra, *Spinnen*, 81.

19 Schmidt, *Politische Geschichte Ostfrieslands*, 320.

20 CBG, inv. nrs. *96040* en *96049* dossiers Meinertzhagen; Herbron, 355 '... aus ältern Ratsfamilien so beispielweise Maess, Meynertzhagen, ... Mitglieder dieser Familien sind über Generationen hing im Rate vertreten'.

21 Cornelis Jan van Royen (1711-1774), enige malen burgemeester van Utrecht en bevriend met prins Willem IV en V; huwde Maria Jacoba Meinertzhagen, zuster Constantia Magaretha Falck, geboren Meinerzhagen.

22 Johan Frederik Gildemeester (1680-1760); raadsheer te Bremen, gehuwd met Helena Meinertzhagen, dochter van Daniël en broer van Isaak, vader Constantia Falck geboren Meinertzhagen (Vrijthoff, *Meinertzhagen*; HUA, Notr. akte U16929-111, 17-09-1742), zoon Daniël Gildemeester was de stamvader van de Hollandse tak en bewoonde het huis Frankendael te Amsterdam; hij en zijn nazaten waren enige generaties consuls namens de Republiek in Lissabon in de tweede helft van de achttiende eeuw. (Jan Jansz., 1744-1799, consul-generaal van P. Daniël en Thomas) Johannes gehuwd met Barbara de la Court; Daniël oom van Jan Jansz 1792 'Huis aan de bocht' (Herengracht 475); 1779 2e zoon Jan G., 1705-1799, gehuwd met Maria Ketter woonde 1757 in Utrecht (?) bezat Frankendael. Daniël Gildemeester (Utrecht, 1714-Cintra, 1793), gehuwd met Jane Garon (Londen, 1734-Richmond 1826) 1780 consul-generaal te Londen (NA, 1.02.08 inventaris van delegatie in Portugal). Een aantal aanverwante familieleden zullen ook functies in de Republiek bekleden zoals de nazaten van Johan Frederik Gildemeester, gehuwd met Helena Meinertzhagen. Zij hadden een zoon die actief koopman was in de handel op Portugal. Hij vestigde zich in Lissabon waar hij tevens consul werd voor de Republiek en nauwe banden onderhield met de Koning en zijn adviseurs.

23 Hiëronymus David Gaubius (Heidelberg, 1704-Leiden, 1780), 1725 promotie in de geneeskunde aan de universiteit Leiden bij Boerhaave; huwde Constantia dochter van Johan Christofel Gaubius gehuwd met een Meinertzhagen, nicht van Constantia Falck-Meinerzhagen; 1730 hoogleraar chemie en botanie, opvolger Boerhaave; 1734 hoogleraar medicijnen; 1760 lijfarts Prinses-Gouvernante en Willem V; (NNBW 3, 431-432; *Dagboek van eene merkwaardige vrouw*; Cohen, 'Acht februari 1775: Gaubius "eeuwenfeest" '; Hamers-Van Duynen, *Hieronymus David Gaubius*.

24 Mr. Abraham des H.R. Rijksridder von Meinertzhagen (Keulen, 1717-idem, 1784), 1739 gepromoveerd te Leiden; 1745 resident van de markgraaf van Brandenburg-Ansbachs te Den Haag; 1747 Pruisisch geheim regeringsraad en rentmeester van Kleef en Mark (Vrijthoff *Meinertzhagen*; Schutte *Vertegenwoordigers*, 377-78).

25 Isaak des H.R. Rijksridder von Meinertzhagen (Keulen, 1721-Bremen, 1798), 1748-1750 resident te Den Haag tevens drost van Bergen op Zoom; 1750 raadsheer en burgemeester van Bremen (Vrijthoff, *Meinertzhagen*, 5; Schutte, *Vertegenwoordiger*, 378).

Anspachshof; zij waren zonen van neef Gerard,[26] een zoon van Jacob Meinertzhagen, eveneens een broer van de vader van Constantia. Gerard was wegens zijn verdienste als raad van de keurvorst van de Palts en penningmeester van de Nederrijns-Westfaalse Kreis in 1748 door keizer Frans I in de adelstand verheven met de titel van ridder. Beide zonen van de oudste (half)broer van haar vader Johan[27] waren residenten van de koning van Pruisen in Den Haag.[28] Zijn kleinzoon was resident namens Hamburg, Bremen en Lübeck, tevens baljuw van 's-Gravezande[29] en Naaldwijk.[30]

Een andere broer van de vader van Constantia, Daniël,[31] werd raadsheer in Bremen en werd stamvader van de Bremense tak[32] waarbij vervolgens iedere generatie werd aangevoerd door een Daniël. Deze hadden tot het einde van de achttiende eeuw zitting in de Raad van de stad.

Constantia's broer Reinhard had eveneens een diplomatieke functie, agent van de koning van Groot-Brittannië in Keulen.[33] Zijn weduwe Louiza geboren Arents van Juchen vertrok naar Utrecht. Haar dochter Maria Louiza trouwde daar met Joan Frederik Gobius,[34] zoon van Johannes Frederik, gouverneur van Malakka en grootvader van Iman Willem Falck.

De Meinertzhagens in Keulen en Bremen verkeerden in dezelfde maatschappelijke circuits en familienetwerken als de Falcken in Oost-Friesland. Hun huwelijken werden steeds op het juiste niveau gesloten en binnen dezelfde kringen. Het zou zich voortzetten tot in Azië waar Constantia's zoon Frans Willem Falck in het huwelijk trad met Adriana Gobius, die ook afstamde van de oudste broer van vader Isaak Samuel Meinertzhagen.[35]

Het echtpaar Falck-Meinertzhagen bleef na het huwelijk nog enige tijd in Keulen wonen. Hier werden hun eerste twee kinderen geboren. Otto Wilhelm bevond zich tijdens het

26 Ger(h)ard des H.R. Rijksridder von Meinertzhagen (Keulen, 1682–idem, 1761), bankier en raadsheer (Vrijthoff, *Meinertzhagen,* 5; Schutte, *Vertegenwoordigers*, 377).

27 Johan Meinertzhagen (1638–1687) (Vrijthoff, *Meinertzhagen,* 3).

28 Daniël Meinertzhagen (Keulen, 1675-Den Haag, 1730), 1710–1730 resident en extraordinaris envoyé van Pruisen in Den Haag (Vrijthoff, *Meinertzhagen,* 3; Schutte, *Vertegenwoordiger,* 350); Johan Gerard (Keulen, 1694-Stockholm, 1734), 1730–1732 resident van Pruisen te Den Haag en daarna te Stockholm (Vrijthoff, *Meinertzhagen*; Schutte, *Vertegenwoordiger,* 352).

29 De heerlijkheden Naaldwijk en 's-Gravenzande behoorden aan de koning van Pruisen (Vrijthoff, *Meinertzhagen*; Schutte, *Vertegenwoordigers,* 350).

30 Mr. Johan Meinertzhagen; (Den Haag, 1707-Den Haag, 1747), 1729 gepromoveerd te Leiden; 1738–1747 resident van Hamburg, Bremen en Lübeck; tevens baljuw van 's-Gravenzande en Naaldwijk; huwde zijn achternicht Jacoba Helena von Meinertzhagen (Keulen, 1712-Bremen, 1774), dochter van Gerard des H.R. Rijksridder von Meinertzhagen (Vrijthoff, *Meinertzhagen*, 5; Schutte, *Vertegenwoordigers,* 350).

31 Daniël Meinertzhagen (Keulen, 1757-Bremen, 1717), raadsheer (Vrijthoff, *Meinertzhagen*, 4).

32 Meinertzhagen, *Bremen Family*, 11; de familie vestigde zich uiteindelijk in Engeland.

33 CBG, Collectie Arteveld, inv. nr. 228.

34 Mr. Joan Frederik Gobius (Batavia, 1713–Amersfoort, 1787), zoon van gouverneur Johannes Frederik; huwde (1) Maria Louiza Meinertzhagen (Keulen, 1703-Utrecht, 1739), dochter van Reinhard broer van Constantia; (2) Johanna van Malsen; 1724 Hiëronymusschool (Batavo Indus); klerk van de Staten van Utrecht. Zijn broers waren: Mr. Jacobus, Mr. Henrick Antony (Makassar, 1724-Montfoort, 1795), huwde met Magaretha Falck (tante Tiet, brieven Iman Willem Falck); raad en burgemeester van Montfoort, lid van de Staten van Utrecht, gedeputeerde van de admiraliteit van Friesland; wijnhandelaar; 1732 naar Patria met VOC-schip Blijdorp; 1734 Hiëronymusschool; 1745 promoveerde in de rechten aan de universiteit van Utrecht. In 1748 door Willem III aangesteld tot burgemeester; in 1766 conflict met de lokale orangisten; zoon Joan Frederik eveneens burgemeester van Montfoort, deed veel voor de patriotten (NP, 39, 99–113; NA, VOC-Opvarenden; *Album Promovendi Utrecht*).

35 Samuël Meinertzhagen (Keulen, 1638-Duisberg, 1685), zijn dochter Agneta Elisabeth (1669–1744) huwde in de tweede echt med. doc. Johannes Gobius, zoon van Ds. Joan en grootvader van Adriana (Vrijthoff, *Meinertzhagen*, 2; NP, 39 (1953), 100).

krijgsseizoen steeds bij zijn regiment in het veld. In het negende jaar van de Spaanse Successieoorlog verhuisde het jonge gezin mee naar het winterkwartier van zijn regiment in fort Dendermonde te Luxemburg.

Hoewel de vredesonderhandelingen tussen Frankrijk en Spanje enerzijds en Groot-Brittannië en de Republiek anderzijds bijna geslaagd leken, trokken de troepen toch het nieuwe krijgseizoen de Franse grensgewesten binnen. De verbondenen stonden onder aanvoering van John Churchill, Duke of Marlborough en Eugenius, prins van Savoye. Zij belegerden onder andere de vestingen Douai en Béthune. Deze werden een voor een in de loop van dat jaar veroverd. Tijdens de belegering van de vesting Béthune werd Otto Wilhelm bevorderd tot overste-luitenant en commandant van zijn dragonderregiment.

In het najaar van 1710 werden de vredesonderhandelingen voortgezet, maar het zou uiteindelijk nog twee weinig imponerende krijgsseizoenen duren voordat de vrede op 11 april 1713 te Utrecht werd gesloten.[36] De rol van de uitgeputte Republiek als grote mogendheid op het wereld- en Europese toneel was sterk aangetast. Zij was na deze extreem kostbare oorlog zo snel mogelijk overgegaan tot de deductie van de subsidieregimenten waaronder het dragonderregiment van Otto Wilhelm.[37] Hij bleef niet in dienst en nam ontslag bij de Deense koning.[38] Het gezin Falck verliet Dendermonde en reisde naar het familielandgoed Larrelt in Oost-Friesland.

Twee maanden na hun aankomst baarde Constantia Meinertzhagen wederom een zoon, die na drie jaar kwam te overlijden.[39] Het krijgen van kinderen is zo'n beetje het enige dat bekend is over haar jonge jaren. Haar latere leven in Utrecht komt beter uit de doeken door enige opmerkingen in de 'Gedenkschriften' van haar achterkleinzoon, de latere minister Anton Reinhard Falck.[40] Daarnaast bevinden zich enige korte brieven in de Collecties Falck 2 en 3. Het dagboek[41] van Maria Jacoba van Royen-Meinertzhagen, dochter van haar broer Johan Warnar,[42] geeft uitvoerige achtergrondinformatie over het maatschappelijke en sociale netwerk van de familie Meinertzhagen en aanverwanten in het Utrechtse en in Duitsland.

36 In 1712 werd lange tijd zonder afgezanten uit de Republiek onderhandeld; dit veranderde na een nederlaag van de verbondenen bij Denain waarbij Hollandse bataljons onder generaal Arnout Joost van Keppel, graaf Breevoort en 1st Earl of Albemarle (1669-1718), favoriet van prins Willem III, op de vlucht waren geslagen; Groot-Brittannië dreigde hierop een afzonderlijk verdrag te sluiten.

37 Aalders, *Verdrag van 1766 in Europa*, 2 '... had de Republiek een leger van ruim 100.000 man moeten onderhouden, tegen het eind van de oorlog zelfs 130.000 man, hetgeen haar draagkracht ver te boven ging'. Van Nimwegen, *Republiek als grote Mogendheid*, 78; hij klinkt minder somber over de financiële gevolgen voor de Republiek.

38 Falck, *'Genealogie'*, 114.

39 Warnar Daniël Falck (Larrelt, 1713-idem, 1716) was het tweede van de dertien kinderen.

40 Colenbrander, *Gedenkschriften*, 54 e.v.

41 Maria Jacoba Meinertzhagen 'Het dagboek van eene merkwaardige Vrouw'.

42 Johan Warnar Meinertzhagen (1681-1751), huwde zijn volle nicht Anna Maria Meinertzhagen; vestigde zich in 1716 met zijn gezin in Utrecht vanuit Keulen. Hij kreeg na één jaar het burgerrecht (HUA, Vroedschap-resoluties, 8 oktober 1717 en 30 oktober 1717). Keulse burgers kregen dit gratis indien zij tot gereformeerde religie behoorden en zich in Utrecht vestigden (Van der Meulen, 'Maria Jacoba Meinertzhagen, een patriciërsvrouw', noot 2); woonde Nieuwe Gracht hoek Catharijnesteeg; hij zette allerlei ondernemingen op (Slechte, 'De Firma List en Bedrog' 184; HUA, Notr. akte U173a4 nr. 76,1733 en Notr. akte U167a2 nr. 44, 1726).

1.2 Naar Utrecht

Otto Wilhelm had zich na zijn terugkeer nogal ingespannen voor zijn landsheer Fürst Georg Albrecht[43] en dat kwam hem duur te staan bij de Ständen in Emden. De Fürst lag door zijn absolutistische wijze van regeren vanuit Aurich voortdurend overhoop met de Ständen.[44]

In nacht van 24 op 25 december 1717 vond in Nederland, Duitsland en Scandinavië de 'Kerstvloed'[45] plaats, waarbij dijken in de omgeving van Emden braken. De komende jaren moesten als gevolg hiervan vele nieuwe dijken worden aangelegd, ook bij Larrelt; één daarvan werd opzettelijk door de dijkdirecteuren, in opdracht van de Staten, zodanig geprojecteerd, dat deze het land van Otto Wilhelm halveerde. 'Der Oberste Falk verlohr dadurch seinen kostbar angelegten neuen Garten und Baumhof'[46] bij zijn buitenplaats. Ondanks zijn protesten tegen deze plannen en die van de inwoners werd tot uitvoering overgegaan. Zijn verontwaardiging was zo groot dat hij besloot in 1720 met zijn gezin naar Utrecht te vertrekken en met zijn familie te breken. In Utrecht had eerder de broer van Constantia in korte tijd een zeer geslaagd bestaan opgebouwd. Johan Warnar Meinertzhagen was een succesvol wijnkoopman[47] en bankier geworden; dankzij zijn afkomst en de eerdergenoemde relaties met de Republiek kon hij makkelijk aansluiting zoeken bij de stedelijke elite.

Of het toeval was of bewust gearrangeerd, het leek erop of Otto Wilhelm door zijn vertrek naar Utrecht in een gespreid bedje kwam. Zwager Johan had in ieder geval een lucratieve functie van enig aanzien voor hem in petto.

Het gezin Falck arriveerde met zijn zeven kinderen eind 1720 of begin 1721 in Utrecht, waar het korte tijd later werd ingeschreven als nieuwe burgers.[48] Namens zwager Johan Warnar werd Otto Wilhelm door het stadsbestuur benoemd tot bewindhebber van de net opgerichte Provinciale Utrechtsche Geoctroyeerde Compagnie.[49]

43 Georg Albert I, 4e fürst von Ostfriesland (1690-1734), het geslacht Cirksena waartoe hij behoorde stierf in 1744 uit waarna het vorstendom aan de koning van Pruisen kwam.

44 Feenstra, *Spinnen*, 84. De Ständen, of ständische partij verdedigde de volkssoevereiniteit, de politieke zelfbeschikking van 'het volk' zoals dat was uiteengezet door Ubbo Emmius; de regerende aristocratiëen beschouwden zich hier al eeuwenlang de vertegenwoordigers van. De ständische partij werd ook wel aangeduid als de oud-republikeinse partij.

45 Een hevige storm die volgens Otto Wilhelm als straf tegen de bewoners was bedoeld 'wegen Ihres Sunden' met plagen (Jakubowski-Tiessen, *Sturmflut*, 67); in Emden vielen ongeveer 9000 slachtoffers.

46 Wiarda, *Ostfriesische Geschichte*, 53; 'mitten durch den garten eines dänischen Obersten, Falk'. Volgens Wiarda was de aanleg uit veiligheidsoverwegingen wel degelijk noodzakelijk.

47 KHA, Archief Willem V, inv. nr. 436, brieven van Marie Louise van Hessen-Kassel; verslag van het lid van de hofhouding De Guerre van door hem gevoerde gesprekken met de Utrechte wijnkoopman Meinertzhagen betreffende de gevoelens van Utrechtse regenten ten aanzien van een eventuele benoeming van Willem IV tot stadhouder.

48 HUA, 'Alphabethische Lijst der Nieuwe Burger 1701-1828', deel 24: inschrijving 21 maart 1721; zijn zeven kinderen werden op 28 maart 1724 ingeschreven.

49 HUA, Notr. akte U 139a8-118 m.b.t. procuratie van een lid van de compagnie; Van der Horst, *Van Republiek tot Koninkrijk*, 22; deze functie zou hem fl. 2500,– per jaar opleveren; Slechte, 'List en Bedrog', 195, spreekt over 1000 rijksdaalders.

1.3 De aristocratische stad

De plattegrond van de stad Utrecht, waar de Falcken neerstreken, komt overeen met het beeld dat wordt gegeven op de kaart van omstreeks 1700 van Jacobus Harrewijn:[50] een stad met ongeveer 25.000[51] zielen, gelegen binnen de laatmiddeleeuwse ommuring in het centrum van het gewest Utrecht. Het gewest stelde zonder de stad Utrecht niet veel voor. De andere stemhebbende steden, Amersfoort, Rhenen, Wijk bij Duurstede en Montfoort, waren geleidelijk in een positie gedwongen die ondergeschikt was aan de grote stad.

Het merendeel van de aristocratie en andere personen van enig aanzien woonde in de stad: leden van de ridderschap,[52] kanunniken van de kapittels,[53] leden van de stedelijke gerechten en van het Hof van Utrecht, enige bewindhebbers van de generaliteits- en admiraliteitscolleges, een paar bewindhebbers van de VOC en WIC, leden van de hoge bestuurscolleges en de meeste hoogleraren aan de universiteit. De leden van de ridderschap, de geëligeerden en de vertegenwoordigers van de regenten uit de stemhebbende steden troffen elkaar in de door de stad Utrecht overheerste Staten.[54] Zij vormden samen met hun familieleden en nauwe verwanten de elite. De leden van deze hechte groep waren vaak onderling aan elkaar verwant. Een berekende huwelijkspolitiek zorgde ervoor dat veel families verzwagerd waren en bleven.[55] Hun leven speelde zich in de achttiende eeuw nog hoofdzakelijk af binnen de deftige rentenierssstad.[56] Volgens sommige buitenlanders was het daar een stuk beschaafder dan in de Hollandse steden.[57] Maar in macht en rijkdom was deze bovenlaag niet te vergelijken met die van Amsterdam.[58] In de tweede helft van de eeuw kwam de gegoede burgerij in Utrecht[59] steeds sterker naar voren; zij wenste meer politieke invloed en zeggenschap.

50 Zie Kaart 2.

51 Wagenaar, *Tegenwoordige Staat*, XXI, 340; 20.000 inwoners in de stad en 5.000 in haar vrijheden; Theeuwen, *Pieter 't Hoen*, 43; 25.000 à 30.000 inwoners.

52 De leden moesten van adel zijn, beschikken over een bepaalde hoeveelheid Stichtse gronden en eigenaar zijn van een van de drieënzestig Utrechtse riddermatige hofsteden.

53 De oorspronkelijke stem van de oude klerikalen binnen de Staten, die in geseculariseerde vorm was blijven voortbestaan, bestond uit protestantse kanunniken behorend tot de vijf kapittels van de Utrechtse hoofdkerken: Dom, Oudmunster, Sint-Pieter, Sint-Jan, en Sint-Marie. De kanunniken waren zowel edelen als regenten, die voormalige kerkeigendommen bleven besturen en beheren. Uit hun midden werden acht geëligeerden aangewezen door de andere statenleden of de Stadhouder; zij vormden een college van vier edelen en vier regenten, die zitting had in de Staten; de voorzitter van dit college was tevens voorzitter van de Staten (Gabriëls, *Heren als dienaren*, 22-23; Fockema Andreae, *Nederlandse Staat*, 55-56). Vele studiegenoten van Iman Willem Falck en/of hun vaders waren kanunnik en hadden als geëligeerde zitting in de Staten (Bijlage III).

54 Theeuwen, *Pieter 't Hoen*, 43, Het overwicht van de hoofdstad was in de Gedeputeerde Staten geformaliseerd, de stad Utrecht had twee afgevaardigden: de beide burgemeesters.

55 De Jong, *Deftig Bestaan*, 18; Elite = regenten = het stedelijk patriciaat; zij die voldeden aan de volgende criteria: het bezitten van macht; aanzien en rijkdom; het voeren van een levensstijl die duidelijk afstak bij die van het merendeel der tijdgenoten. De politieke macht kwam tot uitdrukking in stedelijke ambten; de materiële macht door vermogen (Hoorn/Gouda: burgerij: ‹ 50.000 en elite › 50.000; Leiden: burgerij: ‹ 100.000 en elite: › 100.000).

56 Graafhuis, *Utrecht in de Achttiende eeuw*, 15.

57 Van der Sterre, *Boswell in Holland*, 299.

58 De Bruin, 'De prins en zijn regenten', 356.

59 Met de gegoede burgerij wordt aangeduid de laag onder de adel en regenten. In de literatuur spreken verschillendehistorici, waaronder De Jong, Prak en Kooijmans over 'de grote burgerij'; daaronder plaatsen zij vervolgens de kleine of brede burgerij en het gemeen (*Bulletin Werkgroep Elite*; hun respectievelijke dissertaties). De gegoede burgerij bestond

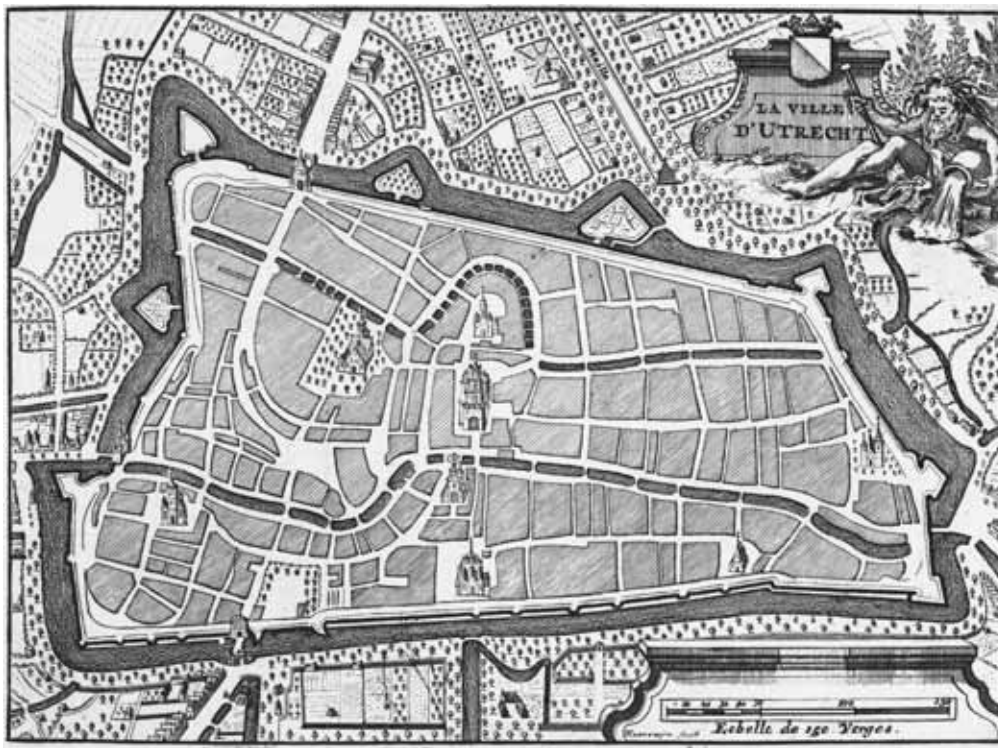

Kaart 2 Plattegrond van Utrecht c. 1700, kopergravure Jacobus Harrewijn (Het Utrechts Archief).

Bij de aankomst van de Falcken was het betrekkelijk rustig in de stad. Na het overlijden van prins Willem III in 1702 werd het bestuur volledig beheerst door de zittende, standbewuste regenten die het benoemingsrecht van ambten weer stevig in handen hadden genomen. De meerderheid bestond uit de staatsgezinde facties. Zij hielden de macht doordat zij voor het leven waren benoemd en hun opvolging via coöptatie konden vasthouden. De verdeling van ambten werd door de meerderheid van de regerende, tevens machtigste, regenten in het basiscollege geregeld en neergelegd in zogenaamde contracten van correspondentie. Het stadsbestuur was ingericht naar het West-Nederlandse model, dat neerkwam op de aanwezigheid van een vroedschap van veertig personen, die periodiek een magistraat van twee burgemeesters en twaalf schepenen uit hun midden kozen. Het burgemeestersambt werd in principe voor één jaar bekleed maar een van de burgemeesters mocht aanblijven als president-burgemeester. De veertigraden waren sedert 1713 in twee classes verdeeld van ieder twintig regenten; binnen de beide classes werd de dienst uitgemaakt door de meerderheid

volgens de door mij gehanteerde terminologie vooral uit notarissen, advocaten en ondernemers; bijlage 9, Prak, *Gezeten Burgers*, 286-287. 'Patriciaat en burgerij in Holland – de problemen van een sociale stratificatie. Hierin wordt ook gesproken over nieuwe regentenfamilies waartoe voor Utrecht ook families afkomstig uit het buitenland kunnen worden gerekend. De positie van de adel was in Holland anders dan in Utrecht waar de adel binnen de Staten nog een redelijk aanzienlijke positie had zowel in de ridderschap en als binnen de geëligeerden.

van de leden die hiervoor onderling een contract van correspondentie hadden afgesloten.[60]

De positie van de regenten was precies afgebakend en veiliggesteld; iedere rimpel in de plooien van het stelsel werd direct gladgestreken. Voor oppositionele facties of voor mobiliteit uit de gegoede burgerij naar de vroedschap of andere bestuurlijke functies bestonden slechts sporadische en beperkte mogelijkheden.[61]

1.4 Op stand?

De familie Falck vestigde zich direct of enige tijd na haar aankomst begin 1721 aan het Predikherenkerkhof.[62] Het is vermoedelijk het voorname herenhuis dat anno 2008 het huisnummer 9 draagt en is gelegen '... aan de rand van de oude Bisschopsstad'.[63]

Otto Wilhelm Falck huurde het pand aanvankelijk van 'de heer van der Wee',[64] die het pand doorverkocht aan Diederik baron van Lockhorst tot Termeer.[65] In 1753 verwierf zoon George Tammo[66] het huis van 'de Heer van Termeer' na in 1751 te zijn teruggekeerd uit Batavia waar hij een aanzienlijk vermogen had opgebouwd; tot zijn dood in 1793 bleef hij hier wonen. Tussen 1754 en 1764 bezat hij tevens het huis en de heerlijkheid Sandbergen onder Zeist, die hij vervolgens verkocht aan zijn jongere broer Carel Gustaaf,[67] wie het eveneens was gelukt vermogend uit de Oost terug te keren. Beiden waren erin geslaagd hun doel te bereiken: een fortuin op te bouwen en vervolgens zich een plaats onder de Utrechtse patriciërs te verwerven, waartoe zij meenden te behoren.[68]

Het Predikherenkerkhof lag op korte afstand van de achttiende-eeuwse toplocaties zoals de Nieuwe Gracht, Drift en Plompetorengracht waar de meest vermogenden en aanzienlij-

60 Aalbers, J. 'Met en zonder stadhouder', 247; de 1ste classes maakte de factie van de burgemeester (14x).

61 Van Dijk en Roorda, *Sociale mobiliteit,* 309.

62 HUA, inv. nr. 131 Begraafboek 1727-1732, Otto Wilhelm Falck woonachtig 'aan 't Predikheerenkerkhofje'.

63 Van den Berg, 'Predikherenkerkhof 9', 244 e.v.; het pand stond er in ieder geval in 1592 en is gebouwd tegen een middeleeuwse muur. 'Het huidige huis geeft een deftig midden achttiende-eeuws uiterlijk met negentiende-eeuwse aanpassingen en een ornamentele ingang met bovenlicht en brede omlijsting'. Dit artikel van deze gerespecteerde architectuurhistoricus is zeer bruikbaar; zij gooit wel de hele familie Falck door elkaar en noemt o.a. George Tammo een kleinzoon van Carel Gustaaf i.p.v. zijn broer.

64 HUA, 702-2, inv. nr. 1185, Finantiekamer van het stadsbestuur van Utrecht; de blafferd van de haardsteden van 1715, nr. 9 'Hr van Wee, huys f 27–,'; Van den Berg, 'Predikherenkerkhof 9', 256.

65 Raat, *Loten*, 179, noot 18, Arnout Loten (Utrecht) aan broer Joan Gideon Loten (Colombo) over George Tammo Falck, 21 april 1754 '... Zijn Ed: heeft een huis op 't Predikersherenhof, waar voor dezen de Heer van Termeer gewoond heeft ...'; HUA, Not. Akte 41819-196, Diederik baron van Lockhorst tot Termeer (1707-1755), raad en rentmeester van de domeinen van de provincie Utrecht, mede ingeland van Wieldrecht, gehuwd met Maria Catharina van Tuyll van Serooskerken, zuster van Diederik Jacob van Tuyll van Serooskerken; Van den Berg, 'Predikherenkerkhof 9', 256.

66 Bijlage III.

67 Bijlage III.

68 HUA, inv. nr. 1910, Aantekeningen van Otto Willem Philippus Falck; om door te dringen tot de regenten moesten zij eerst een plaats in de vroedschap verwerven. Daar het aantal plaatsen in de Utrechtse vroedschap niet toenam (Van Dijk en Roorda, *Sociale mobiliteit,* 310) en de broers niet gelijktijdig zitting konden hebben op het moment van een vacature moesten zij wachten; burgemeester Gobius van Montfoort bemiddelde voor zijn zwager George Tammo bij het vinden van een plaats in de vroedschap aldaar. Uiteindelijk kwamen beide Falcken in het bezit van een zetel te Utrecht en Montfoort.

ken woonden. Hier stonden de woningen van neef Wouter Hendrik van Nellesteyn[69] en van Johan Warnar Meinertzhagen.

Tot de medebewoners aan het Predikherenkerkhof behoorden vooraanstaande regenten zoals Bernardus Muykes, kanunnik Ten Dom en de vader van Wouter van Nellesteyn, Mr. Steven, raad aan het Hof van Utrecht,[70] gehuwd met de schoonzuster van Johan Warnar Meinertzhagen, Cornelia Johanna van Royen. Zij waren de buren van Otto Wilhelm en Constantia ter linkerzijde op nummer 11.

De oudste drie zonen, Frans Willem, Anton Reinhard en George Tammo zouden vanaf januari 1722[71] 's ochtends vroeg lopen naar de Kromme Nieuwegracht waar zij geheel overeenkomstig hun stand de Latijnse of Hiëronymusschool bezochten. Misschien liepen zij niet altijd maar mochten zij meerijden in de koets van vader Falck wanneer deze zich naar het Compagniehuis van de Provinciale Utrechtsche Geoctroyeerde Compagnie begaf, dat naast de Hiëronymusschool was gelegen.

Als bewindhebber van de Provinciale Utrechtsche Geoctroyeerde Compagnie was Otto Wilhelm Falck één van zeven directeuren. Het leek een buitengewoon aantrekkelijke[72] en respectabele functie, maar C.H. Slechte maakt in zijn artikel[73] over de Compagnie heel helder dat het opereren van zes van de zeven bewindhebbers zeer laakbaar was en dat het neerkwam op 'De firma List en Bedrog'. Een vernietigend onderzoeksrapport van de Staten van Utrecht waarin alle malversaties aan het licht kwamen, was Slechtes bron. De joodse bewindhebber Jacob Hiskai Machado trof als enige nauwelijks blaam,[74] hij was door de anderen stelselmatig buiten alle belangrijke besluitvorming gehouden.

Een zelfde beeld komt naar voren in zevenentwintig pamfletten onder de titel 'Secrete Correspondentie over de Provinciale Compagnie tot Utrecht' door een zekere Augustus Waarmond.[75]

De Compagnie was opgericht in 1720 als een van de vele tientallen naamloze vennootschappen of actiëncompagnieën[76] die door de uitgifte van actiën werden gefinancierd. Hun doelstellingen waren assurantie, commercie en negotie. In de eerste maanden na hun op-

69 De Bruin, 'Prins en zijn regenten', 318, 'Zo liet Wouter van Nellesteyn (nb. aangetrouwde neef van Constantia Meinertzhagen) in 1752 zijn huis aan de Drift geheel verbouwen door Joan Verkerk, de Utrechtse bouwmeester ...'; Wouter Hendrik, oudste in rang onder de geëligeerden, president van de Staten was de vader van Mr. Steven, getrouwd met Cornelia Johanna zuster van burgemeester Jan van Royen en vader van Cornelis Jan gehuwd met Maria Jacoba Meinertzhagen.

70 HUA, inv. nr. U174a5 akt. nr. 6; neef van Wouter van Nellesteyn, geëligeerd raad in de vroedschap; Steven, zoon van Cornelis Johan, raad in de vroedschap en Gerarda Beers (HUA, Notr. akte U184a16).

71 HUA, inv. nr. 713-10, Collectie Hiëronymusschool; de drie broers worden vermeld als aangemeld in 1722.

72 Wiarda, *Ostfriesische Geschichte*, noot 3, 53; 'Die Staaten von Utrecht ernannten ihn zu ihren ersten Bewindhaber der ectroyrten Commerz und Navigations Compagnie'; Slechte, 'Firma List en Bedrog', 204; '... een directie van zeven man à f 2500 per jaar'.

73 Slechte, 'Firma List en Bedrog', 179-218.

74 Slechte, 'Firma List en Bedrog', 200, Jacob Hiskai Machado, was afkomstig uit Den Haag en behoorde tot de eerste Portugese joden die zich in Utrecht mochten vestigen; hij was bewindhebber namens de hoofdparticipanten. Utrecht wilde de joodse deelname omdat zij bang was dat zonder hen het kapitaal niet voltekend zou worden. Aanvankelijk mochten er alleen maar protestantse directeuren zijn (188). Hij verzette zich tegen de malversaties van zijn mededirecteuren (208).

75 KB, Collectie Knuttel inv. nr. 16487.

76 Actiën = aandelen.

richting werd heftig gespeculeerd in actiën. De meeste van deze compagnieën waren gericht op het maken van speculatieve winsten. Het was pure windhandel of windnegotie.

De speculatiegolf bereikte in de Republiek tussen 1719-1720 zijn hoogtepunt. De Europese beurzen werden overspoeld door nieuwe, op aandelen gefinancierde ondernemingen.[77] Bij de compagnieën werden vele, vaak grote fantasierijke ideeën als pasklare projecten aangedragen. Deze wekten hooggespannen verwachtingen van velen, die zonder het te begrijpen er veel geld in stopten. Al snel bleken de winsten op te lossen en spatten deze ondernemingen als een luchtbel uit elkaar. Deze enorme beurscrash staat internationaal bekend als de 'South Sea Bubble', genoemd naar één van schandalen.[78] De Utrechtse 'bubble' liep echter nog enige tijd door.

De drijvende kracht achter deze actiëndrift was Johan Warnar Meinertzhagen, die al voor het Utrechtse avontuur een project bij de Staten-Generaal had ingediend voor een Nieuwe Compagnie der Verenigde Nederlanden. Deze Compagnie zou een kapitaal bijeen moeten krijgen van 75 miljoen gulden dat verdeeld zou worden over 10.000 aandelen welke in 25 jaar een winst van 25 miljoen gulden zouden kunnen opleveren. Dit plan had hij teruggetrokken wegens allerlei bezwaren vanuit Den Haag. Bij de Utrechtse Staten kreeg hij wel de handen op elkaar voor de Provinciale Utrechtsche Geoctroyeerde Compagnie, een variant van zijn oorspronkelijke voorstel. De Staten gaven octrooi onder de uitdrukkelijke voorwaarde dat als onderdeel van het project werd opgenomen de lang levende wens voor de aanleg van een kanaal van Utrecht naar de Eem en de Zuiderzee ten behoeve van het versterken van de nijverheid. Het kanaalproject kwam echter helemaal niet van de grond. De technische problemen waren veel te ingewikkeld en er was geen rekening gehouden met een zandbank bij de monding van de Eem. Daarnaast was er een veel te gering kapitaal opgebracht wegens gebrek aan intekenaars. De koers van de aandelen was de eerste maanden omhoog gevlogen en stortte daarna volledig in. De Compagnie moest naar een nieuwe hoofdactiviteit omzien want met 'het organiseren van loterijen en het heffen van een paar tollen' kon zij niet voort. Er werd daarom besloten tot de exploitatie van een suikerraffinaderij op het Lucasbolwerk, waarvoor zij octrooi kreeg van het stadsbestuur.

De bewindhebbers gingen niet alleen met dit project aan de slag maar ook met andere projecten die nuttig leken voor de stad. De verkregen inkomsten werden niet direct geherinvesteerd; er werd mee gespeculeerd en dat zou de bewindhebbers fataal worden.

Bij de Staten bestond hierover nauwelijks enig inzicht of was er weinig kennis aanwezig. Op het moment dat zij lucht kregen van de speculaties, wensten zij de financiële administratie te onderzoeken, maar deze kregen zij pas te zien na jaren lang en moeizaam aandringen. Er hadden zich allerlei onoorbare praktijken voorgedaan zoals het verduisteren

77 Den Heijer, *De Geoctroieerde Compagnie,* 101-102; begon in de periode 1711-1719. De windhandel vond ook plaats bij gevestigde ondernemingen; het aandeel VOC liep op tot ongeveer 1200 punten.

78 In 1711 werd in Engeland de South Sea Company (Zuid-Amerikaanse koloniën; een monopolie in de slavenhandel) opgericht; zij kreeg van de Britse regering de exclusieve handelsrechten op de Spaanse koloniën in Zuid-Amerika in ruil voor de overname van de nationale schuld die was aangericht door de Spaanse Successieoorlog; de bezitters van staatsobligaties konden hun schuldvordering omzetten in aandelen in nieuwe ondernemingen. In Engeland, maar ook in Frankrijk, was de staatschuld opgelopen tijdens de Spaans Successieoorlog tot 10 miljoen pond; de regering wist door de Company haar tekort sterk te verkleinen.

van tienduizenden guldens loterijgelden,[79] die dus niet waren uitgekeerd aan deelnemers. Er werd daarnaast op grote schaal geknoeid en gefraudeerd, ook toen de Compagnie overging tot het oprichten van de suikerraffinaderij. De Staten stelden uiteindelijk op grond van de verkregen informatie een onderzoekscommissie in, die alle praktijken op het spoor kwam en openbaar maakte in het eerdergenoemde onderzoeksrapport. De burgemeesters van Utrecht trokken als reactie hierop onmiddellijk het octrooi van de Compagnie in. De bewindhebbers probeerden vervolgens zonder resultaat het tij te keren. Meinertzhagen werd als de schuldige bestempeld. Deze aantijging had aanvankelijk geen gevolg. Een paar jaar wist hij nog de dans te ontspringen. In 1730 werd hij zelfs tot commissaris van de Compagnie benoemd wat hij bleef totdat hij in 1735 door al zijn commerciële 'zaakjes', waaronder de voornoemde projecten, bankroet werd verklaard.[80] Voor zijn schuldeisers vluchtte hij naar de vrijplaats Culemborg waar hij uit de klauwen van de Utrechtse justitie en schuldeisers kon blijven. Het 'schandelijke banqueroet' zou de rest van de familie hebben getroffen,[81] maar in Utrecht viel daar weinig van te merken.

De Staten werden in 1727 bestookt met rekwesten tegen het handelen van de Compagnie. Dit was mede aanleiding de bewindhebbers af te zetten. Maar deze weigerden goedschiks te vertrekken. De Staten zonden daarop deurwaarders naar een aantal bewindhebbers onder wie Otto Wilhelm, die, met zijn vrouw Constantia als getuige van deze genante vertoning, een laatste waarschuwing in ontvangst nam. Na lang onderhandelen kwamen de Staten op 4 mei 1729 overeen dat de bewindhebbers 'vrijwillig' zouden vertrekken. De Compagnie bleef met drie nieuwe bewindhebbers nog een tijdje moeizaam voortbestaan maar had weinig uitzicht op financieel succes. Het octrooi werd uiteindelijk definitief beëindigd in 1752.

Otto Wilhelm kwam niet helemaal met lege handen te staan. Hij kreeg wonderlijk genoeg van de Staten, ondanks zijn ontslag, eind oktober een tegemoetkoming van 1500 gulden voor het verlies van het bewindhebberschap. Zijn foutief handelen binnen de Compagnie had niet alleen financiële gevolgen voor het gezin. Het betekende een aantasting van zijn goede naam en die van de gehele familie. Van deze misstap is niets terug te vinden in pamfletten of krantenartikelen. De financiële gevolgen werden wel zichtbaar. De familie Falck moest verhuizen naar een goedkopere woning en er waren niet meer voldoende middelen aanwezig om naast Frans Willem andere zonen aan de universiteit te laten studeren. Er werd voorlopig niet meer omgezien naar emplooi in bestuurlijke of juridische functies in de stad of gewest, maar naar functies bij de VOC, 's-Lands vloot en het Staatse Leger. Deze weg kon alleen worden bewandeld indien er financiële steun of voorspraak kwam van familie, een patroon of een andere weldoener.

Otto Wilhelm had na 1729 noch vaste inkomsten noch veel vermogen, slechts de eenmalige uitkering van de Compagnie, bescheiden variabele inkomsten uit pacht van zijn overgebleven landerijen in Oost-Friesland en enige openstaande vorderingen op de Deense ko-

79 HUA, inv. nr. 1414, Gecommitteerden ter Staten vergadering van de stad Utrecht, 351-5 (1717-1730), rapport 6 maart 1727 in opdracht van de Edele Mogende Heeren opgesteld; Resolutie van 10 april 1727 van de vergadering van de Staten waar het rapport is behandeld.

80 Slechte, 'Firma List en Bedrog', 212.

81 Van der Meulen, 'Maria Meinertzhagen', 107.

ning wegens achterstallig soldij.[82] Lang zou hij niet over al deze perikelen tobben want op 26 december 1731 werd hij door de dood gehaald.[83] Hij liet een kordate Constantia[84] achter met negen thuiswonende kinderen. Zij kon alle problemen en beslommeringen goed aan. Maria Anna, George Tammo, Carel Gustaaf, Constantia Amalia, Louise, Margaretha, Isack, Johan David en Johan Warnar zouden allemaal min of meer goed terecht komen.[85] Zij leerde hun allen 'gematigdheid, inschikkelijkheid en orde'[86] waarmee zij gewapend zouden zijn tegen de problemen van de tijd in wisselende omstandigheden en omgevingen.

In 1755 gaf dochter Amalia Constantia, inmiddels gehuwd met Adriaan Bisdom, directeur van Bengalen,[87] in een brief aan haar broer Johan Warnar in Surat een vermaning omdat hij zijn moeder in Utrecht nimmer schreef; zij wees hem op hetgeen hun moeder allemaal voor hen had gedaan. Het gaf daarbij volgens haar hun moeder 'harte zeer indien de kinderen niets van zich lieten horen; het niet schrijven was een gebrek aan achting en trouw, die een kind zijn ouders verschuldigd is'.[88]

Gelet op de vele familieleden van Constantia die in de buurt woonden, mag worden aangenomen dat het haar aan ondersteuning niet ontbrak. Oud-burgemeester en neef Isack Ubin(gh)k[89] en neef Gerard Meinertzhagen werden als executeurs en voogden benoemd.[90] Zij protegeerden duidelijk de familie Falck. Ubingh en zijn echtgenote waren ook peters van Isack[91] en Johan David. De beide voogden zorgden dat de laatste wel aan de universiteit kon studeren. Isack kreeg van neef Isack Meinertzhagen op zijn verjaardag in 1734 als pillengift een schipperspost op de Amstel.[92]

Frans Willem[93] was op 9 mei 1731 aan de Utrechtse universiteit gepromoveerd in de rechten[94] bij professor J. Voorda, daarbij gesecondeerd door Philip Hack,[95] bewindhebber van de West-Indische Compagnie, tevens raad en schepen van Utrecht, en door Mr. Johan van der Enden;[96] beiden waren achterneven van Constantia.

In de loop van 1730 solliciteerde Frans Willem reeds bij de Kamer Amsterdam van de VOC. Hij werd aangemonsterd op het VOC-schip Stadwijk[97] in de rang van onderkoopman. Dit

82 HUA, Uit allerlei notariële akten blijkt dat aan Constantia Meinertzhagen, weduwe Falck soldijvorderingen van wijlen Otto Wilhelm Falck alsnog betaalbaar werden gesteld.

83 HUA, Begraafboek inv. nr. 131 Catharinakerk inv. nr. 1727-1732; gestorven op 26 december 1731 en begraven op 8 januari 1732.

84 Colenbrander, *Gedenkschriften*, 186; zij werd omschreven als een kordate vrouw.

85 Bijlage III.

86 Colenbrander, *Gedenkschriften*, 186.

87 Bijlage III.

88 NA, Collectie Falck 2 inv. nr. 838, Maria Bisdom, geboren Falck aan Johan Warnar Falck, 28 oktober 1755.

89 Isa(c)k Ubin(gh)k (?-Utrecht, 1753), raad in de vroedschap van Utrecht en burgemeester (1735/36 en 1736/37).

90 HUA, Notr. akte U188a4, nr. 44.

91 HUA, inv. nr. 746, 276 doopregister Domkerk 17 juni 1723.

92 HUA, inv. nr. 130, 'klerken van de Politie': Schipper op de Amstel 31 may 1734; een pillengift, geschenk bij een doop of ter gelegenheid van een geboorte; het kon ook op een later moment worden geschonken zoals bij een verjaardag.

93 Bijlage III.

94 UBU, Proefschrift 'Rebus, quae pignori dari non possut' met judicum B.

95 Philip Hack, bewindhebber van de WIC 1718-1736.

96 Mr. Johan David van der Enden, zoon van Willem en Magaretha Ubingh, broer van Isak (HUA, inv. nr. U169 a9-109); grootmoeder van Constantia was Helena Meinertzhagen-van den Enden; Johan David was een zoon van Helena's broer.

97 DAS, 2850, 5; Stadwijk gebouwd 1720, 1150 ton, schipper Isaak Rombouts.

kon alleen zijn gebeurd op voorspraak of op voordracht van de gekwalificeerde bewindhebber.[98] Het merendeel van zijn studiegenoten[99] kreeg emplooi in de stad, in de ommelanden van Utrecht of elders in de Republiek; voor Frans Willem waren daar de tijden nu niet meer naar. Zijn jongere broer Anton Reinhard[100] volgde in de voetsporen van zijn vader en verliet 'zeer jong'[101] zijn familie om als cadet bij het regiment van Pallandt te worden opgeleid, waarvoor blijkbaar nog wel enig geld aanwezig was.

Het gezin had zich ondertussen gevestigd in een nieuwe huurwoning aan het Pieterskerkhof; nog steeds op stand en van redelijke omvang. Onder de bewoners aan dit voormalige kerkhof bevonden zich het gezin van burgemeester Mr. Hendrik Assuerus Wttewaal, heer van Stoetwegen[102] en de familie (Hofkens) De Courcelles.[103]

1.5 Maatschappelijke positionering

De gebroeders Carel Gustaaf en George Tammo Falck werden door de oud-gouverneur van Ceylon Loten aangeduid als parvenu's. Nieuwe regenten of degenen die uit het buitenland afkomstig waren, werden ook wel aangeduid als *homines novi*. Beide aanduidingen zijn niet echt op hen van toepassing wanneer er rekening mee wordt gehouden dat zij 'maatschappelijk vermogen' hadden.[104] Hun adellijke achtergrond in Oost-Friesland, het Keuls patricische bloed van de Meinertzhagens[105] met hun eerder genoemd familienetwerk met aristocratische families in Utrecht, Amsterdam, Leiden en Den Haag, bracht hen wel degelijk in de richting van het patriciaat. Met verwijzing naar de sociale stratificatie zouden de Falcken echter wel als 'nieuwe regenten' kunnen worden aangeduid, maar niet als leden van de groep die door Roorda het burgerlijk patriciaat wordt genoemd.[106] Feenstra stelt dat aan het einde van de Republiek allerlei lieden carrière maakten hetgeen volgens hem te verklaren valt doordat de echte regenten uit de oude school in de nadagen van de Republiek schaars begonnen te worden.[107] Zelfs deze connotatie is niet van toepassing op de Falcken. Zij schoven daarom via een gedwongen omweg via de VOC min of meer geruisloos bij de Utrechtse regenten aan.

Er was bij hen geen sprake van sociale mobiliteit of stijging op de maatschappelijke ladder. Van Dijk en Roorda constateren trouwens een zekere mate van verwevenheid van het

98 Lequin, *Personeel*, 56. Een gekwalificeerde bewindhebber mocht een gekwalificeerde aanbevelen en in bijzondere gevallen voordragen; het is niet bekend wie dat voor Frans Willem was.

99 Van Westreenen en Van Haeften werden beiden raad in de Utrechtse vroedschap.

100 Bijlage III.

101 Falck, '*Genealogie*', 119; er zijn noch nadere bronnen, noch enige indicaties bekend over zijn regiment.

102 HUA, transporten 1720-1744; Bijlage III; zoon Ferdinand was studiegenoot van Iman Willem Falck tevens klasgenoot op de Hiëronymusschool.

103 Bijlage IV; Matthias Hofkens de Courcelles was een studiegenoot.

104 Kooijmans, *Onder regenten*, 20; Het maatschappelijke vermogen zijn de middelen die de leden van een familie in staat stelden deel uit te maken van de elite.

105 (Achter)-neef Gerard Meinertzhagen (van grootmoeder Constantia Falck) werd in 1748 in Frankfurt geadeld door keizer Frans I.

106 Roorda, *Partij en Factie*; Prak, *Gezeten Burgers*.

107 Feenstra, *Schimmen*, 153.

Afb. 3 Carel Gustaaf Falck *(1716-1785). Olieverf op doek, schilder onbekend (Centraal Museum Utrecht).*

Amsterdamse patriciaat met beklederes van hoge Compagniesfuncties in de loop van de achttiende eeuw zonder dat het aantal regenten toenam.[108]

1.6 Conclusie

De vestiging van Iman Willem Falcks grootvader Otto Wilhelm en zijn familie in Utrecht had zeer grote gevolgen voor de toekomst van zijn geslacht. Zijn afkomst, connecties en zijn lucratieve functie bij de Provinciale Utrechtsche Geoctroyeerde Compagnie brachten hem snel binnen de kringen van verwante families van het stedelijk patriciaat.

Het volledig falen van zijn bewindhebberschap bij de Compagnie zorgde na tien jaar voor enig oponthoud. Dankzij het netwerk van familie- en vriendschapsbanden, patronage al of niet in combinatie met carrières en inspanningen in het Staatse Leger, 's-Lands vloot en vooral bij de VOC, wisten zij zich verzekerd van hun plaats binnen het Utrechtse patriciaat. Zij kregen vooraanstaande bestuurlijke en maatschappelijke posities in de nadagen van de

108 Van Dijk en Roorda, *Sociale Mobiliteit*, 323.

Republiek en de Compagnie, de Bataafs/Franse tijd en in de negentiende eeuw. Het kapitaal ter onderbouwing van hun 'nieuwe' positie kregen, zij zoals anderen, uit Azië.[109]

Het leven van Iman Willem Falck, dat zich voor een groot deel aldaar afspeelde, is niet te begrijpen zonder het ontrafelen van zijn familienetwerk en de maatschappelijke positionering in Patria, in het bijzonder te Utrecht.

109 Dudok van Heel, 'Familie van de gouverneurs-generaal', 46; 'De Indisch geworden families bleven in Indië achter terwijl de meeste topambtenaren met hun schatten naar de Republiek terugkeerden. Waar zij bleven is ten dele af te lezen aan het grote aantal adellijke en patricische families, waar het Indisch goud hun kronen vergulde of hen geschikt maakte voor een titel'. Hij merkt op dat te denken valt aan de families d'Ablaing van Giessenburg (o.a. de voorzitter van de Staten van Utrecht), Falck etc. Zeker bij Falck zit hij er dicht in de buurt maar er speelde meer.